



HORASAN TÜRKÇESİNİN CÜVEYN AĞZI ÜZERİNE

Dr. Öğr. Üye. Mehdi REZAEİ*

Dr. Öğr. Üye. Ghazaleh ESMAEİLİBADİ**

ÖZ

İran Türk ağızları genel Türk dili bakımından son derece önemlidir. Son zamanlarda bu ağızlarla ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. İran'ın kuzeyinden güneyine, doğusundan batısına yayılan bu ağızlar son zamanlarda farklı açılardan değişime uğramışlardır. Bu ağızların birçoğu yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Batı ve doğu Türkçesinin kesiştiği noktada yer alan Horasan Türk ağızları yok olma tehlikesini daha fazla hissetmektedirler. Fonetik ve morfolojik bakımlardan değişik özellikler gösteren Horasan ağızları, gerek Oğuz Türkçesi gerekse İran Türk ağızları içinde özgün bir konumda bulunmaktadır. Bu çalışmada Horasan Türk ağızlarının güney koluna ait Cüveyn ağızı ele alınmıştır. Cüveyn ağızının en önemli dilsel özellikleri örneklerle gösterilmiş, gerektiğinde İran Türk ağızlarıyla karşılaştırılmıştır. Cüveyn ağızında tespit edilen en önemli özellikler şunlardır: ö > é, ü > i ve η > y değişimleri; çokluk üçüncü şahıs ekinin *-lân* biçiminde olması; öğrenilen geçmiş zaman ekinin *-(i)pdır*, *-(u)pdur* şeklinde kullanılması; gelecek zaman ekinin *-AcAk* ile değil *-Ar* ile yapılması; *-sA* şart ekinin kullanımdan düşmesi; *şu* işaret zamirinin kullanılması ve ad-fiilin *-mAk* değil *-dlq* biçiminde olması. Bu değişimlerin birçoğu Farsçanın etkisiyle ortaya çıkmıştır. Farsçanın etkisi sadece fonetik ve morfolojik alanlarla sınırlı kalmayıp cümlenin yapısı üzerinde de kendisini göstermektedir. Konuşuru az olan ve Farsçayla iç içe yaşayan diğer ağızlar gibi Cüveyn ağızı da koşulların değişmediği takdirde yakın bir gelecekte yok olacaktır.

Anahtar Sözcükler: İran Türk Ağızları, Horasan Türkçesi, Cüveyn Ağızı

A STUDY OF THE TURKISH DIALECT OF JOVEYN IN KHORASAN

ABSTRACT

Turkish dialects of Iran have a special place in the Turkic languages as a whole. Recently, there have been many studies devoted to these dialects. These dialects, which are spread all across Iran, have gone through various changes. Many of these dialects are on the verge of extinction. Khorasani Turkish which is the point where western and eastern Turkic meet is the one more liable to extinction than the other dialects. Khorasani dialects which have their own characteristic phonetics and grammatical structures have a special place not only in the Oghuz languages but also in the other Turkish dialects in Iran. The present study aims at investigating the dialect of Joveyn which belongs to the southern category of Khorasani Turkish. The most important characteristics of this dialect have been provided with examples, and in case it is necessary, comparisons have been made with the other Turkish dialects in Iran. The most important features that are there in the Joveyn dialect follow. There are the following changes: ö > é, ü > i, and η > y; the third-person plural suffix is *-lân*; the past perfect suffix is used as *-(u)pdur* or *-(i)pdır*, the future tense suffix is made with *-Ar* rather than *-AcAk*; the conditional suffix *-sA* is not utilized; the

* Allameh Tabataba'i Üniversitesi, Fars Edebiyatı ve Yabancı Diller Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, rizai_m613@yahoo.com

** Allameh Tabataba'i Üniversitesi, Fars Edebiyatı ve Yabancı Diller Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ghazaleh@yahoo.com

demonstrative pronoun *şu* is utilized; infinitives are made with the suffix *-dlq* rather than *-mAk*. Many of these changes have occurred through the influence of Persian. The impact of Persian is not limited to phonetic and morphological aspects, and can be observed in syntax as well. If the present conditions persist, the Joveyn dialect will die out in the near future like the other dialects with few speakers in regions where Persian is also spoken.

Keywords: Turkish dialects in Iran, Khorasani Turkish, Dialect of Joveyn

1. Giriş

Horasan coğrafyası tarih boyunca çeşitli kavimlerin, değişik etnik gruplarının yaşadığı bölge olmuştur. 10. yüzyıldan itibaren bu bölgede yaşamakta olan milletlerden biri de Türklerdir. Horasan'ın değişik bölgelerinde yaşayan Türkler, İran'da yaygın Türk ağızlarından daha farklı ağızları konuşmaktadırlar. Yüzyıllar boyu Farsçayla aynı coğrafyada varlık gösteren Horasan Türkçesi, İran Türk ağızları içinde özgün bir konuma sahiptir. Söz konusu ağızlar, çağımızın koşulları gereğiyle yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu bölgede yaşayan Türkler genellikle iki dillidirler, çocuklar ve gençler Farsçaya daha hâkimdirler. Horasan Türklerinin Farsçayı akıcı konuşmaları ister istemez dillerinin hayatini olumsuz yönde etkilemektedir. Farsçanın ağır baskısı altında olan Horasan ağızları derin bir dil teması sonucunda farklı açılardan değişime uğramıştır. Gittikçe artan bu değişimler ünlü değişmesinden sözdizimsel değişime kadar görülmektedir.

Horasan ağızlarının bugünkü durumunu tespit etmek için yıllar önce yapılmış araştırmalara istinat etmek sağlam sonuçlar vermeyecektir. Son zamanlarda eğitim, medya, iletişim araçları, teknoloji vb. etkenlerden dolayı söz konusu ağızların ne denli değişime uğradığını saptamak için yeniden sahaya gidip malzeme toplamak Horasan Türk ağızlarının durumunu daha net göstermiş olacaktır. Özellikle yeni nesillerin üzerindeki eğitim ve medyanın ağır etkisi açık bir şekilde görülmektedir. Bu çalışmada kullanılan dil malzemesi Cüveyn bölgesinden derlediğimiz ses kayıtlarına dayanmaktadır. Bu ses kayıtları dikkate alınarak Cüveyn ağzının dil özellikleri tespit edilmiştir. Söz konusu ağzın kısa bir dil bilgisini yazmak ve bu ağzın bugünkü durumunu göstermek bu yazının asıl amacını oluşturmaktadır.

Halaçça ve İran Türk ağızlarıyla ilgili çeşitli çalışmaları bulunan Gerhard Doerfer, Horasan Türkçesi üzerinde de ekibiyle beraber çalışmalar¹ yapmıştır. Horasan Türkçesiyle ilgilenen diğer bir araştırmacı Sultan Tulu olmuştur. Çalışmalarının büyük bir bölümünü Horasan Türkçesine ayıran Tulu, folklor derlemelerine dayanarak çeşitli eserler yayımlatmıştır². Horasan Türkçesiyle ilgili diğer bir çalışma Fuat Bozkurt'un Doerfer ve

¹ Gerhard Doerfer ve ekibinin Horasan Türkçesiyle ilgili çalışmaları şunlardır: Doerfer, G.; Wolfram, H., *Chorasantürkisch: Wörterlisten, Kurzgrammatiken, Indices*, Wiesbaden, 1993. / Doerfer, G.; Wolfram, H., *Türkische Folklore-Texte aus Chorasana*, Wiesbaden, 1993.

² Sultan Tulu Horasan Türkçesiyle ilgili şu çalışmaları yapmıştır: *Chorasantürkische Materialien aus Kalat bei Esfarayen* (Doktora Tezi), Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 1989. / *Bocnurd'dan Folklor Derlemeleri*, Ankara: Ürün Yayınları, 2005. / *Horasandan Masallar ve Halk Hikâyeleri*, Ankara: Ürün Yayınları, 2005. / *Şehzade Kerem ile Aslı Han (Horasan Türkçesi Varyantı)*, Konya: Kömen

ekibinin derlediği seslere dayanarak Bocnurd ağızı üzerinde yaptığı doktora tezidir³. Konuyla ilgili son zamanlarda Talip Doğan da iki eser⁴ yayımlatmıştır. İran'da da Horasan Türkçesi üzerinde birtakım çalışmalar yapılmıştır. Celal Kulîzâde Merzci'nin Farsça kaleme aldığı *Horasan Türkçesine Giriş*⁵ adlı eseri dil bilgisi alanında önemli çalışmalardan birisidir. Yine İran Üniversitelerinde Horasan ağızlarıyla ilgili daha çok yüksek lisans tezi olarak bazı çalışmaların yapıldığını biliyoruz.

Razavî Horasan iline bağlı Cüveyn ilçesi Aladağ ve Coğätay (Çağatay) dağlarının arasında yer almaktadır. Söz konusu ilin etnik yapısı hakkında istatistiksel veriler mevcut olmasa bile gözlemlerimize dayanarak Cüveyn nüfusunun⁶ büyük bölümünün Türklerden oluştuğunu söyleyebiliriz. Bu coğrafyada konuşulan Türkçe Horasan ağızlarının güney koluna aittir. Yazımızın bu bölümünde söz konusu ağızın karakteristik dil özelliklerini sıralamaya çalışacağız.

2. Ses Bilgisi

Cüveyn ağızının ses özelliklerine baktığımızda birkaç husus dikkat çekicidir. Bu hususlar şunlardır: ünlü uyumunun sağlam olmaması, ö > é / ü > i değişmesi ve η > y değişmesi. Bu özelliklerin yanı sıra sayılı sözcüklerde sözcük başı /b/ sesinin korunması da ilgimizi çekmektedir. Söz konusu fonetik özellikler Horasan'ın diğer ağızlarında da görülebilir, fakat burada bizim vereceğimiz örnekler Cüveyn coğrafyasına özgüdür.

2.1. Kalınlık-İncelik Uyumu

Cüveyn ağızında kalınlık-incelik uyumu sağlam değildir. Birinci ve özellikle ikinci heceden sonraki hecelerde bulunan ünlüler genellikle incedir. "uykuda", *yaninâ* "yanına", *yaşindâyam* "yaşındayım", *yolâ* "yola", *qaynâdi* "kaynadı", *atarâk* "atarız", *astindâ* "altında", *otlâdêlân* "yaktılar", *qaçıylân* "kaşıyorlar".

2.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

Cüveyn ağızında düzlük yuvarlaklık uyumu tıpkı kalınlık-incelik gibi sağlam değildir. İlk hecede bulunan yuvarlak ünlüleri genellikle düz ünlüler takip eder: *yolémés* "yolumuz", *qonşıys* "komşunuz", *qoşdik* "dizdik, koştuk", *olıpdırdı* "olmuştu". Bazı durumlarda da tam tersi görülmektedir, düz ünlüden sonra yuvarlak ünlü gelmektedir: *gâlibdu* "gelmiş", *ézom* "kendim".

2.3. Ünlü Değişmesi

Cüveyn ağızının karakteristik fonetik özelliklerinden biri ince - yuvarlak ünlülerin (ö ve ü) kullanımdan düşmesidir. /ö/ ve /ü/ ünlüleri ince - düz ünlülere dönüşmüşlerdir.

Yayınları, 2009. / *Horasan Türklerinden Folklor Derlemeleri (Bocnurd Ağızı)*, Konya: Kömen Yayınları, 2009. / *Horasan Türklerinden Masallar ve Halk Hikayeleri*, Konya: Kömen Yayınları, 2009.

³. *Untersuchungen zum Bojnurd-Dialekt des Chorasantürkischen, Göttingen, 1975.*

⁴. *Geşeng Ginle - Horasan Türkçesi Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2017. / *Horasan Türkçesi Metinleri - İreyimin Sézleri (Yüreğimin Sözlere)*. Konya: Palet Yayınları, 2017.

⁵. جلال قلیزاده مرزجی (۱۳۹۰). *آشنایی با زبان ترکی خراسانی*. مشهد: نشر دامینه.

⁶. Verilere göre Cüveyn nüfusu 55000'in üzerindedir (<http://www.joveyn.ir>).

ö > é Değişmesi: *gérdim* "gördüm", *ézi* "kendisi" (< *özü*), *dért* "döer", *géz* "göz".

ü > i Değişmesi: *gin* "gün", *dış-* "düşmek", *irāk* "yürek", *ist* "üst", *iç* "üç".

Cüveyn ağzının diğer bir ses özelliği /i/ ünlüsünün kullanımdan düşmek üzere olmasıdır. Türkçeye özgü olan /ö/ ve /ü/ ünlüleri tam olarak kaybolduktan sonra sıra sanki /i/ ünlüsüne gelmiştir. Bu olay daha çok ikinci ve sonraki hecelerde görülür. Söz konusu ünlü kendisini korumaya çalışsa da birçok örnekte yerini /i/ ve /é/ ünlülerine bırakmıştır: *baxirām* "bakıyorum", *aşdik* "açtık", *satépdérām* "satmışım", *sındérmérây* "kırmazsın", *yaniydā* "yanında", *yığépdérây* "toplamışsın", *bulārē* "bunları", *çixérây* "çıkarsın", *astindā* "altında".

2.4. Ünsüz Değişmesi

η > y Değişmesi: Cüveyn ağzında ünsüz değişmeleriyle ilgili en dikkat çekici olay η > y değişimidir. İran Türk ağızlarının birçoğunda görülen bu değişim Cüveyn ağzında da görülmektedir. Teklik ikinci şahıs eki ve teklik ikinci şahıs iyelik ekinde düzenli olarak kullanılır: *bérdiy* "verdin", *gérdiy* "gördün", *adiy* "adın", *babay* "baban".

r > y Değişmesi: Şimdiki zamanın teklik üçüncü şahsında görülen bir ses değişmesidir: *baxiy* "bakıyor", *göriy* "görüyor", *gāliy* "geliyor".

Sözcük başı b- ve y- durumu: Cüveyn ağzında ses bilgisiyle ilgili iki hususa daha değinebiliriz. Bunlardan biri sayılı sözcüklerde kelime başı /b/ sesinin korunmasıdır. *ver-* ve *var* gibi sözcükler doğu Türkçesinde olduğu gibi *bér-* ve *bar* şeklinde kullanılmaktadır. Diğer ise sözcük başı /y/ ünsüzüyle ilgilidir. Cüveyn ağzında bazı sözcüklerde değişik durumları görebiliriz. İran Türk ağızlarının genelinde görülmeyen ancak birçok Türk diyalektinde bulunan sözcük başı /y/ ünsüzü Cüveyn ağzında *yulduz* "yıldız" gibi önekte görülürken İran Türk ağızlarında kullanılan *yüz* "yüz sayısı" sözcüğü Cüveyn ağzında *iz* şeklinde kullanılmaktadır.

İkizleşme: İran Türk ağızlarına baktığımızda Orta ve Güney İran ağızlarında ikizleşme hadisesini yaygın bir biçimde görebiliriz. Cüveyn ağzında da söz konusu olay sık sık görülmektedir. İkizleşme, genellikle ünsüz düşmesi, uzun ünlülerin kısalması ve açık heceyi kapalı heceye dönüştürme eğilimi sonucunda ortaya çıkmaktadır: *qurru* "kuru" (< *kurug*), *dārri* "deri", *qārri* "yaşlı", *ikki* "iki", *yéddi* "yedi", *arrit-* "temizlemek".

3. Şekil Bilgisi

3.1. İsim Çekimi

3.1.1. Çokluk Eki

Cüveyn ağzında çokluk eki tek başına eklendiğinde *+lā* şeklindedir: *rāfiqlā* "arkadaşlar", *çağalā* "çocuklar", *adāmlā* "insanlar", *bulbullā* "kelebekler". Ancak çokluk ekinden sonra herhangi bir hâl eki geldiğinde söz konusu ek *+lār* biçimine dönüşmektedir: *yérlārē* "yerleri", *killāri* "külleri", *sémāvārlāri* "semaverleri", *çağālārīnān* "çocuklarla".

3.1.2. İyelik Ekleri

Cüveyn ağızında teklik birinci şahıs iyelik eki ünsüzle biten isimlere eklendiğinde genellikle yuvarlak ünlü /o/ ile gelerek *+om* şeklindedir: *gézom* "gözüm", *évom* "evim". Teklik ikinci şahısta $\eta > y$ değişimi sonucunda ek *+(i)y* olarak kullanılır: *adiy* "adın", *babay* "baban", *iziy* "yüzün". Teklik üçüncü şahısta ek *+i (+é) / +si (+sé)* şeklinde kullanılmaktadır: *gézé* "gözü", *yarasé* "yarası", *săsé* "sesi". Çokluk birinci şahıs için *+(i)mis / +(é)més* kullanılır: *qälâmis* "köyümüz", *yolémés* "yolumuz", *babamés* "babamız". Çokluk ikinci şahısta yine $\eta > y$ değişimi sonucunda iyelik eki *+(i)ysis / +(i)ys* olarak görülür: *diliyis* "diliniz", *qonşiyis* "komşunuz". Çokluk üçüncü şahıs için kullanılan ek *+lâré* ekidir: *yérlâré* "yerleri", *çağalâré* "çocukları".

3.1.3. Hâl Ekleri

Cüveyn ağızında incelik eğilimli uyumun olmasından dolayı hâl ekleri genellikle ince ünlülerle beraber kullanılır.

Bulunma hâli eki: Bulunma hâli eki Cüveyn ağızında *-dâ* şeklindedir: *qälâmiszdâ* "köyümüzde", *irâgindâ* "yüreğinde", *âsmandâ* "gökte".

Yönelme hâli eki: Cüveyn ağızında yönelme hâli eki *-(y)â* şeklindedir: *mânâ* "bana", *râfiğînâ* "arkadaşına", *musâfirâtâ* "yolculuğa".

Çıkma hâli eki: Söz konusu ağızda çıkma hâli eki *-dân*'dir: *mâdrâsâdân* "okuldan", *nérdân* "nereden", *dağdân* "dağdan".

Belirtme hâli eki: Cüveyn ağızında belirtme hâli eki *-i (-é)* biçiminde görülmektedir. *duvârlâré* "koyunları", *bulari* "bunları", *xälâmâlâré* "kuzuları", *izini* "yüzünü". Ünlüyle biten sözcüklere *-ni (-né)* şeklinde eklenir: *fâtimâné gérdom* "Fatma'yı gördüm".

Vasıta hâli Eki: Cüveyn ağızında vasıta hâli eki *-nân* şeklindedir. *birbirmân* "birbiriyle", *kinâriynân* "kenarıyla", *âlimnân* "elimle", *atinân* "atla"

İlgi hâli eki: İlgi eki $\eta > y$ değişiminden dolayı genellikle *+(n)iy* biçimindedir: *éviy éşigi* "evin kapısı", *dérâxlâriy bârgé* "ağaçların yaprağı", *dévâniy dârrésé* "devenin derisi", *şâhiy qızé* "şahın kızı", *vâziriy yânnâ* "vezirin yanına". Bazen *+(n)in* biçimini de görebiliriz, bu da daha çok komşu ağızların etkisi olarak düşünülebilir. İlgi eki zamirlerle geldiğinde de *+(n)iy* biçiminde kullanılır: *meniy gézom* "benim gözüm", *seniy adiy* "senin adın", *oniy săsé* "onun sesi", *biziy babamés* "bizim babamız", *siziy diliys* "sizin diliniz", *olariy inâklâré* "onların inekleri".

3.2. Eylemlerin Çekimi

3.2.1. Bildirme Kipleri

Görülen Geçmiş Zaman

Cüveyn ağızında görülen geçmiş zaman eki diğer Türk dilleri ve lehçelerinde olduğu gibi *-dl/-dU* ekiyle yapılmaktadır. Teklik birinci şahısta son hecede genellikle yuvarlak ünlü kullanılır: *gérdom* "gördüm". Çokluk üçüncü şahıs eki *-lAr* şeklinde değil hep *-lân* şeklindedir. *+lân* ekinin kullanımı Cüveyn ağızı için tipik bir özelliktir.

ver-	Teklik	Çokluk
1. şahıs	<i>bérdom</i>	<i>bérdik</i>
2. şahıs	<i>bérdiy</i>	<i>bérdiys</i>
3. şahıs	<i>bérdé</i>	<i>bérdilân</i>

Teklik üçüncü şahsın son hecesinde bazen yuvarlak ünlü kullanılır; ancak bu tutarsızdır. Aynı fiil bir örnekte yuvarlak kullanılırken diğer bir cümlede düz ünlü ile kullanılmaktadır. Bu da düzleşmeye doğru bir eğilimin göstergesidir: *gétdu* "gitti", *yétirdu* "ulaştı", *gérdé* "gördü".

Görülen geçmiş zamanın olumsuz şekli *-mä* ekiyle yapılmaktadır. Kalın ünlüyü içeren fiil köklerine de ek genel olarak ince şekilde eklenmektedir: *yatmädom* "yatmadım", *yatmädiy* "yatmadın", *yatmädé* "yatmadı", *yatmädik* "yatmadık", *yatmädiys* "yatmadınız", *yatmädilân* "yatmadılar".

Öğrenilen Geçmiş Zaman

Cüveyn ağzında öğrenilen geçmiş zaman eki İran Türk ağzlarının genelinden farklılık göstermektedir. İran Türk ağzlarının büyük bir kısmında *-miş/-muş* ve *-ip/-up* (2. ve 3. şahıslarda) ekleri kullanılırken (Karini, 2009:164; Doğan, 2010: 165; Pehlivan, 2011: 107; Rezaei, 2015: 188) Cüveyn ağzında *-(i)pdır/-(u)pdur* eki kullanılmaktadır. Bu ekin b'li biçimi de görülmektedir: *-(i)bdir/-(u)bdur*. Teklik üçüncü şahıs çekiminde son ünsüzün düşmesi sonucunda ek *-(i)pdé* şeklinde kullanılır.

el-	g	Teklik	Çokluk
. şahıs	1	<i>gälipdirä m</i>	<i>gälipdiräk</i>
. şahıs	2	<i>gälipdirä y</i>	<i>gälipdiräys</i>
. şahıs	3	<i>gälipdé</i>	<i>gälipdillân</i>

Ünlü ile biten fillere ek *-pdı(r)* biçiminde eklenmektedir: *bağläpdiräm* "bağlamışım", *dépdé* "demiş". Bu zamanın olumsuz çekiminde fiil ünlü ile bittiği için yine *-pdı(r)* eki kullanılır: *qalmapdé* "kalmamış", *kitärmäpdiräm* "getirmemişim".

Cüveyn ağzında fiillerin rivayet çekiminde *-(i)pdır/-(u)pdur* eki değil *-miş* eki kullanılmaktadır: *bérimişlân* "veriyorlarmış", *értirmişlân* "götürüyorlarmış", *mindirmişlân* "bindiriyorlarmış", *gédirmişlân* "gidiyorlarmış".

Şimdiki Zaman (Geniş Zaman)

Şimdiki zaman Cüveyn ağzında *-ir/-ur* ekiyle yapılmaktadır. Teklik üçüncü şahıs çekiminde ek *-iy* biçiminde kullanılmaktadır: *tutiy* "tutuyor", *gāliy* "geliyor", *oliy* "oluyor". Çokluk üçüncü şahısta genellikle *-irlān > -illān* ünsüz benzeşmesi görülmektedir. Bu şahıs için *-iylan* biçimi de tespit edilmiştir: *miniylān* "biniyorlar", *gāliylān* "geliyorlar".

ak-	b	Teklik	Çokluk
. şahıs	1	<i>baxirā m</i>	<i>baxirāk</i>
. şahıs	2	<i>baxirāy</i>	<i>baxirāys</i>
. şahıs	3	<i>baxiy</i>	<i>baxillān</i>

Cüveyn ağzında geniş zaman için kullanılan ek şimdiki zaman ekidir. Cümle bağlamından fiilin hangi zamanda kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu olay Farsçanın etkisiyle ortaya çıkmış olabilir. Farsça konuşma dilinde her iki zaman için genellikle tek biçim kullanılmaktadır. *mān hār gin mādrāsāyā gēdirām* "ben her gün okula giderim", *sān hār il rōzā tutirāy* "sen her yıl oruç tutarsın", *gēdirāy bir yērā yētirāy* "gidersin bir yere varırsın".

Gelecek Zaman

Batı Türkçesinin genelinde görülen *-AcAk* gelecek zaman eki Cüveyn ağzında kullanılmamaktadır. Bu ağızda gelecek zaman aslında geniş zaman eki olan *-Ar* ile yapılmaktadır. Ünlü ile biten fiillere de *-Ar* eklenir: *sēvliyārām* "söyleyeceğim", *yēyārām* "yiyeceğim".

konuş-	Teklik	Çokluk
1. şahıs	<i>danişārām</i>	<i>danişārāk</i>
2. şahıs	<i>danişārāy</i>	<i>danişārāys</i>
3. şahıs	<i>danişār</i>	<i>danişällān</i>

3.2.2. Tasarlama Kipleri

İstek Kipi

İstek kipi İran Türk ağızlarının genelinde olduğu gibi (Karini, 2009:174; Doğan, 2010: 174; Rezaei, 2015: 193) Cüveyn ağzında da *-A* ekiyle yapılmaktadır. Teklik üçüncü şahıs için *-sēn (-sin)* eki kullanılırken çokluk üçüncü şahıs için de *-sēlān (-silān)* eki kullanılmaktadır.

yaz-	Teklik	Çokluk
1. şahıs	<i>yazām</i>	<i>yazāk</i>
2. şahıs	<i>yazāy</i>	<i>yazāys</i>
3. şahıs	<i>yazsén</i>	<i>yazsélān</i>

Emir Kipi

Emir kipi, üçüncü şahıslarda istek kipinden farklı değildir: *qaçsén* "kaçsın", *qaşsilān* "kaçsınlar". Çokluk ikinci şahıs için iki şekil tespit edilmiştir: birisi $\eta > y$ değişimi sonucunda *qaçiy* "kaçın" biçiminde, diğeri ise komşu ağızların etkisinde kalarak *qaçin* "kaçın" şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Teklik ikinci şahıs da diğer Türk diyalektlerindeki biçime benzer: *qaç* "kaç".

Şart Kipi

Cüveyn ağzında, Türkçe şart eki -sA dil yozlaşması sonucunda kullanımdan düşmüştür. Bölge halkı şart kipi için genel olarak Farsça *ägär* "eğer" sözcüğüyle istek kipini birlikte kullanmaktadırlar. Bu kullanım resmî dil konumunda olan Farsçanın etkisiyle ortaya çıkmıştır.

git-	Teklik	Çokluk
1. şahıs	<i>ägär gédām</i>	<i>ägär gédāk</i>
2. şahıs	<i>ägär gédāy</i>	<i>ägär gédāys</i>
3. şahıs	<i>ägär gétsin</i>	<i>ägär géssilān</i>

Gereklilik Kipi

Cüveyn ağzında, gereklilik kipi istek kipine *gäräk* sözcüğünü eklemek suretiyle oluşturulur. Türkçenin tarihî metinlerinde *gerek* + *şart kipi* veya *şart kipi* + *gerek* biçimlerine rastlamak mümkündür; ancak Cüveyn ağzında *gäräk* + *istek kipi* Farsçanın etkisiyle ortaya çıkmıştır. Farsçada gereklilik kipi *bâyäd* "gerek" ile istek kipinin birleşmesi sonucu meydana gelir.

ağla-	Teklik	Çokluk
1. şahıs	<i>gäräk yığlıyām</i>	<i>gäräk yığlıyāk</i>
2. şahıs	<i>gäräk yığlıyāy</i>	<i>gäräk yığlıyāys</i>
3. şahıs	<i>gäräk yığlāsén</i>	<i>gäräk yığlāsilān</i>

Yeterlik Fiili

Cüveyn ağzında yeterlik fiili için iki biçim kullanılmaktadır. Birisi diğer Türk lehçe ve ağızlarında olduğu gibi *bi-* yardımcı fiiliyle yapılmaktadır: *gäläbildi* "gelebildi", *çixabilläk* "çıkabiliyoruz". Bu tarz kullanımın olumsuz şekli de *bi-* fiiliyle yapılır: *alabilmädé* "alamadı", *oxuyäbilmiräm* "okuyamıyorum", *säbrédäbilmiräy* "sabredemiyorsun".

Diğer biçim ise Farsçanın etkisiyle ortaya çıkmıştır. Farsçada yeterlik fiili *tävänéstän* "başarmak" fiili ile istek kipinin birleşmesi sonucu meydana gelir. Aynı yapıyı Cüveyn ağzında da görebiliriz: *başarräm gédäm* "gidebilirim", *başarräys danışäys* "konuşabilirsiniz". Bu biçimin olumsuzu *başar-* ve *başart-* fiilleriyle yapılır: *başarméräm gédäm* "gidemem", *başartmiräm vuräm* "vuramıyorum", *başartmiräys yatäys* "yatamıyorsunuz".

3.3. Zamirler

Cüveyn ağızı zamirler bakımından bazen İran Türk ağızlarından farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar aşağıdaki gibidir.

İşaret Zamirleri: İran Türk ağızlarıyla ilgili yapılan çalışmalara baktığımızda *şu* işaret zamiri kullanılmamaktadır; ancak Cüveyn ağzında söz konusu zamiri görebiliriz: *dédi şu şansimnändé* "dedi şu şansım dandır", *säniy şu babay* "senin şu baban". *onlar* ve *bunlar* işaret zamirleri yalın hâlde gelince *bulä* ve *olä* şeklinde kullanılır.

Soru Zamirleri: İran sahasında *hara* "nere, nereye, neresi" soru zamiri yaygınken Cüveyn ağzında *nére* sözcüğü kullanılmaktadır: *nérdän gäliräy?* "nereden geliyorsun?". Ancak İran Türk ağızlarında yaygın olan *ha* "hangi, ne" soru zamiri söz konusu ağızda da görülmektedir: *ha yérä* "nereye", *ha yoldan gédiräy?* "hangi yoldan gidiyorsun?", *ha gordäydiy?* "hangi kabirdeydin? (azarlamak amacıyla kullanılır)". *ne* soru zamiri Cüveyn ağzında *nämä* "ne" biçimindedir: *nämädän qorxuräy* "neden korkuyorsun".

Dönüşlülük Zamiri: İran Türk ağızlarının genelinde olduğu gibi Cüveyn ağzında da dönüşlülük zamiri *öz* sözcüğüdür; ancak *ö > é* değişimi sonucunda sözcük *éz* şeklinde kullanılmaktadır: *ézom* "kendim", *éziy* "kendin", *ézi* "kendisi", *ézimis* "kendimiz", *éziyis* "kendiniz", *ézläri* "kendileri".

3.4. Sıfatlar - Zarflar

Cüveyn ağızını Horasan dışı İran Türk ağızlarıyla karşılaştırdığımızda sıfatlar ve zarflar bakımından da birtakım farklılıkları görebiliriz.

Cüveyn ağzında soru sıfatı ve soru zarfı olarak *näcük* "nasıl" sözcüğü kullanılmaktadır. Türkçenin eski metinlerinde *neçük* "nasıl, niçin" şeklinde görülür. Bu sözcüğün İran Türk ağızlarındaki karşılığı *nécä, nicä, necür* sözcükleridir. *toy tutdıgıyız näcük édé?* "düğününüz nasıldı?", *bäd dédé näciğ édäk?* "sonra dedi, nasıl yapalım?", *näcük adam?* "nasıl insan?".

Cüveyn ağzında değişik bir kullanımı sıra sayı sıfatında görmekteyiz. Bu ağızda söz konusu sıfat *-(i)mki* ekiyle yapılmaktadır: *birimki* "birinci", *ikkimki* "ikinci", *içimki* "üçüncü".

3.5. Ad-Fiil

Şekil bilgisiyle ilgili tespit ettiğimiz farklı bir kullanım ad-fiillerde görülmektedir. İran Türk ağızlarının genelinde kullanılan *-mA* ve *-mAk* ad-fiil eklerinin karşılığı Cüveyn ağzında *-dlq* (*-dêq*) ekidir: *gédirdim oynadığâ* "oynamaya gidiyordum", *oynâdiğ çağaniy oynâdiğiydi* "oynamak çocuk oynamasıydı", *éhtiram qoydiqlâri* "saygı göstermeleri".

4. Cüveyn Ağızı Üzerinde Farsçanın Etkisi

İran Türk ağızları üzerinde Farsçanın ağır bir etkisi görülmektedir. Doğal olarak konuşurları az olan veya Farsçayla aynı bölgede bulunan ağızlar bu durumdan daha fazla etkilenmektedirler. Aynı durum Cüveyn ağızı için de geçerlidir. Temel sözcüklerin değişimine kadar görülen bu etki, Cüveyn ağzının ileride hayatta kalabilmesine pek şans tanımamaktadır. Söz varlığından cümle yapısına kadar görülen bu etki gittikçe daha derinleşmektedir. Yukarıda gösterdiğimiz dil özelliklerine baktığımızda da Farsçanın yıkıcı etkisini birçok alanda görebiliyoruz. Bu bölümde, derlediğimiz sınırlı metinlere dayanarak Farsçanın bıraktığı etkileri bazı durumlarda örneklerle göstermeye çalışacağız.

Cüveyn ağzının söz varlığına baktığımızda Farsçadan kopyalanmış sayısız sözcüğe rastlamaktayız. Bu sözcüklerin pek çoğu günlük konuşmalarda kullanılan sözcüklerdir. Örneğin *âsman* "gök", *dérâxt* "ağaç", *bârg* "yaprak", *tâbéstan* "yaz", *dâşt* "otlak", *rudxânâ* "nehir" gibi sözcüklerin kullanımı dikkat çekicidir. Farsçanın etkisi fiiller üzerinde de görülür. Türkçe fiillerin yerini Farsçanın etkisinde ortaya çıkan birleşik fiiller almaktadır: *yol gét-* "yürümek" (Farsça: *râh râftân*), *zindâganlığ et-* "yaşamak" (Farsça: *zéndégî kârdân*).

Cümle yapısı birçok durumda Farsçanın cümle yapısına benzemektedir. Aşağıdaki örnekte bu durumu net olarak görmek mümkündür. Farsça bilmeyen birisi söz konusu cümleyi anlamakta zorluk çekecektir.

Cüveyn ağızı: *çândin sâl omré bâbâräkâté ossén ve başarsén bu yolda ké qâdâm qopdé bésälâmâtî bu yolâ idâmâ bérsin.*

Farsçası: *çândin sâl omré bâbâräkât dâşté bâşé vâ bêtüné dâr in râhî ké qâdâm gozâşté bésälâmâtî bé in râh édâmé bédé.*

Türkçesi: yıllarca bereketli ömrü olsun ve adım attığı bu yolu sağlıkla devam ettirsin.

Yukarıdaki örnekte sözcüklerin dizilişi tıpkı Farsçadaki gibidir. Üstelik Farsça tamlamaların kullanımı cümleyi daha karmaşık bir duruma sokmuştur. Ancak bütün bu olumsuz gelişmelere rağmen bazen de duru bir Türkçenin kullanıldığını görebiliyoruz. Bu durum kişinin dil duyarlılığı ve konuştuğu alanla ilgilidir.

Cüveyn ağzında sayılar genellikle Farsça kullanılır: *sâlé hâşdâdé hâşdédé* "seksen sekiz yılı idi", *bêş alti gélâ aldîg yék milyun é sisâd é xurdéiyyâ* "beş altı buzağı aldık bir milyon üç yüz kusura". Bazen küçük sayıların da Farsçası kullanılır: *yék kilumétr du kilumétr* "bir kilometre iki kilometre", *dâr hâddé du métr* "yaklaşık iki metre".

Cüveyn ağzında Farsçadan kopyalanmış çok sayıda kelime grubu görülür. Bu kelime gruplarının bazen bir ögesi Türkçe olabilir; ancak kelimelerin diziliş biçimi Farsçanın etkisiyle oluşturulur: *tâhé irâkdân* "kalbin derinliklerinden (samimi olarak)", *vâxdé gétdé* "gittiği zaman", *altiyé sâhâridi* "sabah altıydı", *dârâyé béş çağayam* "beş çocuğum var". İsim tamlamasının yanı sıra kalıplaşmış çeşitli kelime grupları çoğu zaman aynen Farsçadaki biçim gibi kullanılır: *dâsté rast* "sağ el, sağ taraf", *dâsté çâp* "sol el, sol taraf", *câddéyé âslî* "ana yol", *bé nâzârâm* "fikrimce", *vâxtâké* "-dığı zaman", *pîş âz vâxt* "vakitten önce", *bâdi ké* "-den sonra".

Farsça bağlama edatları Cüveyn ağzında da kullanılır. Cüveyn ağzında Türkçe "de" bağlama ve kuvvetlendirme edatının yerini Farsça *hem* edatı almıştır: *bir qız bâr bir hâm oğlân* "bir kız var bir de oğlan", *oğlum hâm éz yanımda* "oğlum da kendi yanımda". Farsçada ve bağlacından gelişen o "ve" sözcüğü bölge ağzında kullanılmaktadır: *çây o qând* "çay ve şeker", *bériy o ézi yâm* "veriyor ve kendisi de".

5. Sonuç

Horasan ağızları İran Türk ağızları arasında ayrı bir öneme sahiptirler. Farsçanın kıskacı altında bulunan bu ağızlar ciddi bir şekilde yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadırlar. Bu ağızların bugünkü durumunu tespit etmek için yıllar önce yapılmış çalışmalara dayanmak sağlam sonuçlar vermeyecektir, dolayısıyla yeniden sahaya gidip veri toplamak gerekmektedir. Üzerinde durduğumuz Cüveyn ağzının bugünkü durumuna baktığımızda şu hususları söyleyebiliriz: Cüveyn ağzına ait dil özelliklerini dikkate aldığımızda bu diyalektin gerek Horasan gerekse İran Türk ağızları içindeki durumunu net olarak tespit edebiliriz. Farsçayla yaşadığı yoğun bir dil teması ve bu yoğun temasın sonucunda kopyalanan çeşitli kodlar Cüveyn ağzını ölüm tehlikesiyle karşı karşıya getirmiştir. Cüveyn halkının iki dilli olması söz konusu dilin yok olma hızını artırmaktadır. Ailelerin çocuklarla Farsça konuşmaları Türkçenin gelecek nesillere aktarılmasını büyük ölçüde engellemektedir. İki dilli olan anne ve babaların çocukları adım adım tek dilli olmaya doğru gitmektedirler. Bu da yakın gelecekte dil ölümünü beraberinde getirecekti.

Örnek Metin (Muhammed Taki Sâlehî - 75)

Masal

bir mämmäd xanıdı, bir nâfärâ hâsâb néykârédé, mû için govâré otarêrdé, mal otarêrdé. bād bir néçâ vâx ki gétdé munin bir inegé gâlmâdé. bād ârbab gétdé muni yânnâ dédé baba bu gérây o kal maldâ qaldé, bu yâm nâcék! bu yâm satıpdé. bu yâm dédi baba gérây kal maldâ qalépdé, saba gédirâm gâtérrâm, muşgil dâgé, äybi yox. gänâ bu bir gin ké dédé män ké satépdérâm gédâm déyâm nâmâ. bād ağa bu bir gin âm gétdé dédé bélâxärâ billâm gänâ hay dârrädâ män yadımnân çıxdé gédâm saba bullâré gâzâm. bād gécâ k oldé nânâsinin yännâ gétdé. dédé nânâ! män déram munnân gédâk, hâkâyât munnân gédâg. nâmâ çin? didi män irâm istiy bir yérâ gédâk dâ. bulâ gâldélân bir ikki tandır çérâg bişirdélân, kâk étdélân o bulâ gécâ çıxdélân. gécâ ké çıxdélân äz qâzâ o vax bulâ gétdé gétdé. ävvâl bir mämmäd xan âm bardé ké muniy şâhiy qızênâ âşéğédé. bu gétdé bélâxärâ bir yérdâ zillâ oldu, bu yâm qâsrin başındâyde. bād dédé, gétdi gétdé dédé nânâ zéllâ qaldik mundâ yikimizi atarâk. bādé ké yiklâriné atardélân. bād gérdi ké bir sâs gâldu. dédi baba xob nâciğ édâm. gérdi ké bir qézdé, dârçädân sâsliy. dédi mämmäd xan! bu yâm dédi bälé. adı mämmäd xânédé. bād dédi ké mämmäd xan, dédi atâ min. dédi xo atim yoxdé mâniy. dédé odé at yaniydâ. bu atâ mindé kâmändé atardé, dédi saxléy. kâmändé atardé mindé muni dalésênâ. dédé sir até. sirdi sirdé, munâ âl izatêrdé şuxluğ étsin. bu gérdi, dédi işiy nâmâdé? bād bélâxärâ bu işiğ oldé, gérdé bu mämmäd xan dâgé. o mämmäd xân néré bu néré. bād péşéyman étdé, bād dédé sir dâ, até sir. dédi şu şansimnândé, hâr nâmâ qésmâtdé. bād bu gétdé bir déraxdin pâlisindâ oturdu. bād yuxudâ iç pârîzad gâldé déraxdin isdindâ oturdé. dédé bu kimdé? dédé bir mämmäd xandı bu gédiy nâmâyâ, munnân ké gédiy ârz olsun bir yérâ yétişiy ki déviy mäkânıdı. mundâ hâm xéylé zâr i zînât nâmâ ba. bulâré yéğsin értsin éz için adam oliy. bād ağa bu gétdé wo bir yérâ yétirdü. gérdé bu réglârdân dişibdé o bād bu yiğdé. dédé äcâb bulâ nânâmin qâylan için értâm. bélâxärâ yiğdé nânâsinin qâylanı için. vâxdé gétdé, ağa şahin qızé ké gérdé, dédi gâ mäné äğd ét. bād ké gétdé muné äğd étdé, gétdélân bir mäkânâ. bād hamı pârîzadlârdân biri gâldé dédé bulâ nâmâdé? dédé bu cur nânâmiy qâylanı için yığıpdérâm. dédi yô bulâ nânây qâylanı için dâgé, bulâ nérdân yığıpdérây? bād dédé fâlan yérdân. bād bu kitârdé dédé mäné olmâs éziyâ äğd édây? dédé baba mâ xâtınım bar. dédé yô nâmâsi yoxdé, gârâg äğd édây. muni yâm äğd étdé, oldu. bād gétdé munnân gétdé bir şâhrâ o yâm şâhin şâhré. bād ağa şâhâ xâbâr bérdelân ké belâ bir nâfârdé, mämmäd xandı, xâténi bârdé, ikki xâténi, vâlî biré bé nâzârâm şâhin qızidé biyândâzâ nâcibdé. olmâs ké muni sây için qâyirtâg o sän âm qâbul édây. bu şah gâliy baxiy o bu yâm tâhé irâkdân âşéğ oliy. bādé ké âşéğ oldé bād o vâx bu pârîzad muniy râdênâ dişiy. bād dédé o vâx pârîzad ké vâxdâ gédiy mundâ déiy bu qâylan yérlâré gâ gédâg gérsädây. bād bu déyi nâcik män gédâm başarmêram gédâm ké, başarrâm gédâm? bād dédi män bir râqâm édâram gédây. dédé xob gédirây sän gédirây bir yérâ yétirây bir daşdı, bir daşdı sän bu daşı kitârrây muniy tâhéndâ bir şişâdé, bu şişâyé omêrdé, bir dévinkidé, muni kitârrây o sindérmêrây, muni şu kitârây dîv hâzér oliy yaniydâ. dév ké hâzér oldé hâr nâmâ ké éstârây bu réglârdân nânây için yiğépdérây bulâ zâr é zînâtdé, bulâré doldér kitâ gâté. ağa kitârdé bulâré gétdi dâ, gétdé zéll oldé, män bîkârâm mänâ nâmâ bu işlâ? bād gänâ gérdé ké

käfdär gäldé, oturdé dédé mämmäd xan växtäké turdi fälan yérdä ké daşdı gédäy kitätäräy bu şîşäné kitäräy sindirräy. bälaxärä växdäké bu gédé kitärdé o dāşî şîşäné şu kitärdé dév hāzér oldé. dév ké hāzér oldé hār nāmā étdi bu şîşäné alabilmädé. dowşurupdé pārizad dowşurupdé. bād ağa munā dédé hār nāmā istiräy män qābul édām bu şîşäné bé. dédé bu réglärdän istéräm nānāmin qāylāni için yéğām dā hār nāmā bir cuval ikki cuval munā yéğiy o cuvālā saliy muniy istinā atariy guvvé guvvénän hārākāt édiy. gāliy mundā, växtäké gāliy mundā zār é zīnātlāré bériy. o vāx bu şāhā xābār bériy ké ikki xāténé bardé. biri māniy biri sāniy, muni bālké éldérāk. gāliylān o munā déylān şah sānnän bu āndāzā zār o zīnāt istābdé. āgā bérdiy bérdiy, bérmediy xātini āliynän bayderrāy. bād pārizad déyi muşgil dāgé. sähār ké oliy bād buläré adāmā bir māçmädä értilān zār o zīnātlāri éngénā, bu yām zār o zīnātdé bizā hāvālā bérépdé. bād gānā sähār ké oliy vāzir gāliy yaninā. şah déyiy baba bu zār é zīnāt ké biz munā débdéräg gédé gätérdé o vāx gätérmädé alāk dā, bu azdé nécikdé fālan. gānā bu şah vāzirenā déyiy ké gét dé bälā bälā gätirsin. bād bu gānā gédiy bir dāfā dağan nāmāséné şîşāséné nāmā édiy bu dév hāzér oliy. gédiy gätiriy, gédiy växdäké gédiy ondā gānā hām bälā pişeymān édiy. bād gānā içimki käfdär gāliy içimki pārizad gāliy. o vax oliy cufté, cufté ké oliy bu şîşäné ké nāmā édillān, bād gānā dév hāzér oliy. bu istéy şîşäné bérşin, bu pārizad qōmiy. içimki pārizad qōmiy. o ikkisiné āğd édiş évdädé. bād ké qōméy, bād bu déy nāciş édām? pārizad déyi māni āğd ét tā män cāryané sänā déyām. dédi xob nérđā āğd édām? nāciş édām? déyi sän işiy olmāsın sän āğd ét mäné, bēş kālam bir zad dé mäné āğd ét. bälaxärä muné éz yanlāndā āğd édiy o bu cuval nāmāné yıkléy o dévā miniylān ikkālāsé gāliylān şāhrlārinā. şāhrlārinā ké gāliylān sähār ké oliy gānā vāzir gāliy. gériş ké bālē ay gālibdu gānā dāsté rast yuldız ki bir xātın gālibdu dāsté çāpi yām, dāsté çāp é dāsté rast ām pārizaddé xātındé. bād ağa gédiy vāziriy yānnā déyiy şahi yānnā gédiy baba - *āgā yākiş bud du ta, du ta sé ta şod digé* - bād dédé nāciş édāk? vāzirā déy olmās ké muné nāciş édāk muné ké biz içālā xātın māsān biri sāni biri māniş, şāhinki māniş bulā yām hār biri siziş. bulā gānā rāmmālē istéllān, rāmmāl déy fāğāt siz dāsdur bérin ké géssin odun yiğşin xārmān étsin, muné értāş o. māsālān bir yérdā nāmā çay o dām o dāşgah édāş o munu bālkā otlāyāş bu yānsén, bir rāğām édāş o biziy rāsmémés bēlādé. bulā dédé āybé yoxdé. évā bir xārvar odun hokm étdé gätérlān, bir yérdā xārmān étdélān. mämmäd xanā dédelān baba sän géđ yoxārdā çay qoy tāhdā bāşā vur dā, biziy rāsmémés bēlādé. tāx qāyérdélān o kēnar géyşā étdélān o. bād dédé āybé yoxdé, muşgil dāgé. bād bu gāldi évā, dédé nāciş édāş? gānā vāzir bēlā bir nāqşā çākipdé. bād ké dédé bēlā bir nāqşā çākēpdé, şāhiş qizé ké bilmiy, o ké héç. bu pārizadlā dédé āybé yoxdu muşgil dāgé, sän gédirāy évā bir xārvar odun gätiriy, gédirāy yuxārdā qāşşāy tāmmān zādrlāriné qāyérrāy. tāmmān birini dāvāt édirāy. o växtäké otlādélān buniy ézlāré qaçiy otiy dāmēnnän, qaçiy. bād säné biz kitārrāk qōméräg yanāy. växtéké m yāndiy sähār pārizad, şāhin tārāfinnän gāliylān buläré şor bériylān. birdän munnän çixérāy bād déráy mämmäd xan män mundāyām. växdäké dédiy, muni yām démadém ké muni piş āz växt déylān sähār értā ézin gét. bād ağa bulā hokm bériş gédiy yuxārdā dā, buläré pārizadlā, şāhin dōr o bārē muné pārasdarléğ édilān, xālğā şirni béréylān. bād āmr édiy ké otléyin, mämmäd xān ām yuxārdā. bulā växdäké otléy bulā ké qaçiy. bād bulā qāçilān o bād mämmäd xani pārizadlā kitāriş gédiy évā. bād ağa sähār

gäliy bu killärin astindä bir yërdä. sähär ké oliy gäliylän déyilän mämmäd xan yandé dä, bälä yandé élä yandé. bäd ağa birdän mämmäd xan o yërdän çéxiy. budu mämmäd xan! mägä män éldim mägä? adäm ké yandé éliy? élmey ké, näciğ étdiy? män gétdim siziy babayisdän säniy şu babay sän väzir dägélây? babay dédé männän çağam gälmäpdé xäbär aldégä. bu väzir débdé gälmäpdé. här biris gälläys gälin mäiyän gédäg dä ta babaysi yännä értäm. babaysi sizdän rāzi dägé ki. bäd bulä déyi äybé yoxdu päs. gänä ämr édiylän mäsälän évä bir xärvar odun ikki xärvar odun galdi. bu kəş ikki xärvar odun gäliy o. bäd muné bälä qəşşäng qäyirylän bu mämmäd xanä. déyi ägä qaçäys gäräg gédäg o dunyâyä, mäiyän gäräg gälây. bäd bulä sähär k oliy mäsälän här nāmä ké sārbaş ba mundä oturtdi. sémävārlāri qoyiy o bäd çay bēriy o ézi yām ké sārbolāndédādē. bäd duriy mäsān déy nāft ām tēk odunlā tussun dā. bäd bulä ké tutiy o vāx déyiy otlā. vāxdākē otlēy bulä ké yanēy. bu mämmäd xani yām bulä kitāriy évä értiy. vāxdä évä értiy, o vāx mämmäd xān gédiy évä, pārīzādā déyi nācīk étdiy? déyi hāmēlā ki siz débdirāys étdim. dédé äybē yoxdē, sähär gédirāy muşgil dāgē, da olā yāniy. bäd bulä ké otlēy, bulä ké yāniylän bulä ké gédiy o dunyâyä. bādi ké sähär gédiy, gédiylän mämmäd xan mundä durubdē dā, mämmäd xan mundä gāziy. hā, nācīk étdiy mämmäd xan? sārkdālāmésē o vākīl väzirē nām étdiy? dédé olārē értim babalāri yanīnā, tāğrībān bir aydān gälālän ya durālän. bēlāxārā āmē ondā o vāx bu gédiy şāhin qızinē ké qābūl étmey. bäd o vax gédiy bunun nāmāsindā otiriy o, muni yām démādim ké vāxdākē gédi déy mēnē bu kāğāzi yām bērēbdēllän ké gēdām şāhin tāxtindā otērām tā gālsēlän. bäd dā bu gédiy pātāxdā otēriy, hokm édiy bulārā vo gédibdi o dunyādān xābār gātērsin. bälä bir mämmäd xan. vāssālam. hāğīğāt mēn yadēmnän çixēbdē.

Sözlük: *āğd ét-* "nikah kıymak", *āndāzā* "ölçü, kadar", *baydér-* "kaybetmek", *bād* "sonra", *bīkār* "işsiz", *bu yām* "bu da" (< *bu hām*), *çağa* "çocuk", *dāgē* "değil", *dağān* "daha", *dal* "arka", *dārçā* "delik", *dōr o bār* "etraf, çevre", *dowşur-* "emanet etmek" (krş. *tapşır-* "emanet etmek"), *éng* "ön" (krş. *ōñ* "ön, ön taraf"), *ért-* "götürmek", *govārē* "inek sürüsü", *içälä* "üçü de", *ikkälä* "ikisi de", *kāfdār* "güvercin", *kāk* "kuru", *kal* "derin çukur", *kāş* "kere, kez", *kitār-* "kaldırmak", *qāşşāy* "güzel, iyi", *qāyirt-* "yapmak", *qāylan* "nargile", *māçmāk* "büyük tepsi", *mundä* "burada", *munnän* "buradan", *nācīk* "nasıl", *otlā-* "yakmak", *pālī* "yan, kenar", *pārāsdarlēğ* "bakımcılık", *pārīzād* "çok güzel kadın, peri", *rēg* "kum, taş", *tāh* "dip", *sārbaş* "lider", *sārbolānd* "başarılı", *sārkdādä* "lider, yol gösterici", *tur-* "durmak", *zillā* "yorgun".

Çeviri Yazı İşaretleri

ā: uzun /a/ ünlüsü

ä: açık /e/ ünlüsü

ã: uzun /ä/ ünlüsü

é: kapalı /e/ ünlüsü

î: uzun /i/ ünlüsü

x: hırıltılı arka damak /h/ ünsüzü

q: art damak /k/ ünsüzü

ō: uzun /o/ ünlüsü

ū: uzun /u/ ünlüsü

w: çift dudak /v/ ünsüzü

KAYNAKÇA

ATA, Aysu, (1998), *Nehcû'l-Ferâdis III Dizin-Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ATALAY, Besim, (2006), **Divanü Lûgat-it-Türk (Dizin)**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

DOERFER, Gerhard, (1969), "İran'daki Türk Dilleri", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, 1-11.

DOĞAN, Talip, (2010), *Urmiye Ağızları*, Doktora Tezi, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi.

EKER, Süer, (2016), **Çağdaş Türk Dili**, Ankara: Grafiker Yayınları.

ERGİN, Muharrem, (2009), **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul: Bayrak Yayınları.

HEYET, Cevat, (2008), **Türk Dilinin ve Lehçelerinin Tarihî Seyri**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KARİNİ, Jahangir, (2009), *Erdebil İli Ağızları*, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

KORKMAZ, Zeynep, (2010), **Gramer Terimleri Sözlüğü**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

PEHLİVAN, Gülcihan, (2011), *Hemedan Bölgesi Bahar Ağızı*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi.

REZAEİ, Mehdi, (2015), *İran-Zencan Bölgesi, Kaydar ve Yöresi Ağızları*, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

TULU, Sultan, (2005), *Bocnurd'dan Folklor Derlemeleri*, Ankara: Ürün Yayınları.

TULU, Sultan, (2006), **Horasandan Masallar ve Halk Hikâyeleri**, Ankara: Ürün Yayınları.

Sanal Kaynaklar

<http://www.joveyn.ir> (Son erişim tarihi: 2018.02.21)

<https://www.vajehyab.com> (Son erişim tarihi: 2018.02.23)

<http://www.tdk.gov.tr> (Son erişim tarihi: 2018.02.23)